

217.944

OSZK

217944

ECY LAP

BAJA SZABAD KIRÁLYI VÁROS TÖRTÉNETÉPŐI

IRTA:

MARGALITS EDE,

kir. főgymn. r. tanár és a budapesti philologiai társaság r. tagja.

Ára 50 kr.

A jövedelem a bajai lökerti társaságé.

*Tekintetes Bodnár Zsigmond úrnak
Riváló tisztelettel*

BAJÁN,

NYOMATOT PAUL KÁROLY GYORSSAJTÓJÁN.

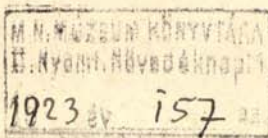
1875.

zhang. h. j.
37 91

Országos Széchényi Könyvtár

217944

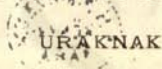
KLENÁNCZ JÁNOS

fölövőmester

és

ATHANACKOVICS LÁZÁR

fölövőmesteri helyettes

Baja város köztiszteletű polgárainak

kiváló nagyrabecsülésem jeléül

M. E.

Ezen irodalmi hitványság talán
egy Kissé érdekelni fogja. Különben
csak a bajaiak számára írtam és
kegyednek Kiváló Tiszteletem jelé-
ül Küldöm meg.

Uraim ! Önök, a lőkert fentartása és felvirágoztatása körül kifejtett lelkes buzgalmának és önzetlen áldozatkészségének sokat köszönhet Baja sz. k. városa, mert a lőkert az egyetlen hely, hol a város értelmisége nemesb szórakozásra gyülekezhetik össze, hol a társas örömek szív és lélek nemesítő hatásának illatos virágait szedheti, édes gyümölcsein éldeleghet.

Az ember, az élet terhes pályájának vándora, haladtában gyakran kimerül, a mindennapi élet gondjai ónsúlylyal nehezedenek vállaira, a jobb létért lelkendező ajkak sokszor eltikkadnak, lábai az ellenséges önérdék töviseitől gyakorta megsebesülnek, kitüzött céljának messze és meredek útja kimeríti : nem kell e hálás érzettel tekintenie ama helyre, hol a gondok Lethe feledtető hullámaiba merülnek, hol a társas örömek ölen üdülést találva új erőt gyűjtünk életfeladatunk megoldására, hol a barátság nyájas karjai a vigasztalás enyhítő italát nyújtják eltikkadt ajkainknak, hol sebeinkre a részvét balzsama terem ? ! — A folytonos munka, gond, élő méregként fonyasztja

életfánk lombjait; a nemes szórakozás üdítő harmattal árasztja el azokat.

E gondolatoktól áthatva szíves készséggel teljesítem nem rég adott ígéreteimet, hogy az 1803-óta fennálló lökért történetét s ezzel kapcsolatosan a bajai társadalmi élet vázlatát leirjam: magam is sokszor találtam e helyen enyhületet, méltó hogy ezért lerőjam hálám adóját.

Sokszor olvasám, hogy egyes városok, vagy egyes intézetek történetét tárgyazó monographiák ama nagybecsü kövecsek, melyekből a nemzet történetének változatos színü mozaik képe alakul: e füzetke sokkal igénytelenebb leend, semhogy ily fontos rangra emeltessék, de mindenesetre többször lesz alkalmam párhuzamot vonni az országban nyilvánuló szellemi élet és városunk társadalmi tünetei közt, mi által ez utóbbira vonatkozólag némely rejtélyes dolgok megfejtethők, más már feledésbe merültek pedig ismét köztudomásuak lesznek.

Fő célja e szerény füzetkének hálásan megemlékezni azokról, kike szép célú társulatot áldozataikkal létesítették és buzgalmukkal fentartották, éljen nevük emlékezete és buzdítson másokat is közcélok lelkes felkarolására, s ébressze minden-
kiben azon tudatot, hogy a jó, mit polgártársainkkal tevénk, nemcsak életünkben fogja számunkra a tisztelet édes gyümölcseit teremni, hanem szel-

lemi életünket, tetteink emlékét, a siron túl is megörökíteni.

Téves azon nézet, hogy csak azok emlékezete a történelemé, kik hazájokat üdvös működésükkel a haladás magasb szellempolcára emelték; a polgári kötelemek hű teljesítése nemcsak a társadalom zenithjén állóknak szent hivatása és elismerést eredményező törekvése: ugyan ily dicsérő megemlékezés illeti azokat is, kik szerényebb polgári körben hatnak jótékonyan a közügyre, mert ha a közjólét fényes palotájának felemeléséhez a nemzet egyes polgárai nem nyújtanak munkás segédkezet hasztalan, sőt lehetetlen a szakavatott építőmestereknek, az államférfiaknak minden közhasznú törekvése. Én az igénytelen körben feladatát hiven megoldó honpolgárt, egy szempontból, még a hasonló érdemmel bíró államférfiunál magasb erkölcsi érdemmel bírónak tekintem; ennek emlékezetét a történelem megörökíti s tetteinek emléke idővel s enyészettel dacol, míg az egyszerű honpolgár nemes tette az ismerősök szűk körén alig halad túl és csakhamar feledésbe merül. Az államférfiú nemes törekvésének egyik kiváló rugója ama tudat, hogy felette a történelem komoly arcu muzsája öröklik; míg a középszerben élő honpolgárt ily ör nem kíséri, s ha valami jót tesz, nincs egyéb jutalomra kilátása, mint a véghez vitt jó tett megnyugtató ön'udatára. Nézetem szerint ezen szempontból

is szükséges volna időnkint az egyes városok és intézetek történetét megírni, hogy minden polgár lássa, hogy a jó tett feledésbe nem merül, továbbá a lelketlenséget is előbb utóbb a közvélemény előtt büntetés éri; ennek jótékony hatása kiszámíthatatlan volna, mert egyrészt a jót előmozdítaná másrészt pedig a rossznak gátot vetne: s így az egyeseket közvetlenül jobbitván, közvetve az egyesek összegére, az egész államtest haladására is befolyva, az egyeseket úgy mint az államokat az emberiség eszményéhez közelebb juttathatnók.

E füzetke szerény kísérlet óhajt ez irányban lenni; fogadja azt szívesen e lelkes város, melynek történetéből e lapot kiszakitám, fogadja azt szívesen a lókeri diszes és tiszteletre méltó társaság, melynek itt multját, bár halványan, ecsetelem; fogadják azt szívesen önök uraim, kiknek azt kiváló nagyra becsülésem jeléül ajánlom.

Bocsássonak meg, ha munkácskám az ígéremhez csatolt reményeket nem oldá meg, mert valóban sok irányu elfoglaltságom ment és bátorít az, hogy ily ügyben „et voluisse sat est.“ !

Baján 1875. május 25-én.

Margalits Ede.

Nehogy ajtóستól essem be a házba, mielőtt a baja céllövő társaságról tüzetesen szólnék, nem felesleges egykét észrevételt az ily nemű társulatok eredetéről kockáztatni.

Ismerek egy szenvedélyes szónokot, ki beszédeit rendesen Ádám, Éva és a paradicsomi állapotokkal kezdi; bármennyire tiszteljem őt különben, a jelen esetben a lőkertek eredetéről szólván, példáját nem követhetem, mert nyílt ellentétbe jönnek a szentirással, mely világosan mondja, hogy az első ember-párnak minden meghódolt és így akkor fegyverek használatáról sem lehetett szó: egyet mernék száz ellen fogadni, hogy a jelen kérdésnél az illető is kedvenc kiindulási pontjától eltérni kénytelenítették, hacsak bevezetését nem akarná oly módon összekapcsolni szónoklata testével, mint ama predikátor, ki mindig a gyónásról szónokolt és sz. József napján is így kezdett szólani: „Sz. József ács és asztalos volt, ezek gyontatószékeket is készítenek s így ma a gyónásról fogok szólni. Noha tehát ily fenn nem kezdhetem észrevételeimet, mégis igen nagy megnyugtatómra szolgál az, hogy kevéssel a paradicsomi állapotok megszűnte után az emberek már fegyverekre voltak utalva, részint hogy élelmi szereket, melyeknek java része az állatvilágból került ki, vadászat által megszerezhessék, részint hogy becses személyöket vad állatok s az ezekhez hasonló rossz akaratú emberektől megóvhassák: a vadászat és harc

már igen régi keletű, s minthogy ezek a fegyverekkel való ügyes bánást szükségessé tették, világos, hogy a fegyvergyakorlatok is hasonlókép ősrégi eredetűek; fegyvert a szükség adott az emberek kezébe, a fegyvergyakorlatokat is ugyan e nagy mester létesítette, pedig erről az van mondva, hogy: a szükség a legjobb mester.

A számba vehető legrégibb céllövő fegyverek a hajító dárda nyíl és parittyá. Dávid király céllövő ügyességének köszönhetette a Goliáthon nyert győzelmet, s parittyájával nem csak az óriás homlokát találta el, hanem a királyi méltóságot is el érte: nem is feledkezett ő meg erről, hanem Jerusalemben egy céllövő társaságot alakított, hol nyíllal és parittyával versenyeztek egy fölővész mester vezérlete alatt, hogy hazajokat az ádáz szomszédok ellen annál sikeresebben megvédhessék. Ez az első céllövő társaság, feladata nemes és magasztos volt: az egyén családját, tűzhelyét, hazáját s mindent mi ember előtt szent, megvédeni tanulta.

Hasonló célból a magas műveltségű Görögön államai is fegyvergyakorló iskolákat szerveztek. Spartában a test- és fegyvergyakorlatok az összes nevelés fő feladatát képezték s ez edzett erős testű népben erős lélek is lakott: volt idő, midőn a maroknyi görögnép a világ első nagyhatalmát képezte, s ezt főkép nevelési rendszerének lehet tulajdonítani, melyben, mint említém, a test és fegyvergyakorlatok első rangu szerepet játszottak. A görög nemzet legfőbb ünnepélyei test- és fegyvergyakorlatokból állottak; az olympi, nemei, isthmosi és delphi játékok győzői a lehető legnagyobb kitüntetésekben részesültek, mit ember ember-

nek adbat: az olymпи sзnt borostyánfárol arany olló val lemetszett pár gallyból font koszorú többet ért a mai világ összes rendjeleinél kis és nagy keresztjei nél, mert érdem volt hozzá az út s az összes közvélemény a jutalmazó; a visszatérő győzöt hazája ünnepélyes menetben fogadta, családja mindennemű adóktól örökre fel lett mentve, ő mindenkor a király oldala mellett foglalt helyet s az országházban a nemzet költségén élt, az egész olymпиast (4 év) az ő nevéről nevezték el és szobra az olymпиai sзnt Altis falon belül lett elhelyezve. Gondolhatni, mily nagy kelete volt ott a fegyvergyakorlatoknak, hol a győzelem ily jutalmat aratott!

A romaiaknál a gladiator viadalok a népnél oly nélkülözhetetlenekké lőnek, hogy volt idő, midőn uralkodóiktól csak panemet circenses-t kívántak; a viadárokat külön iskolákban képezték s akár hányszor történt, hogy maguk a császárok viaskodtak a győzelem koszorujáért, sőt Commodus császár magának e fáradságért az állampénztárból mindig egy millió sesterciuszt fizettetett.

Fegyvergyakorlatok minden népnél divtak, hogy egyebeket mellőzzek, őseinkre vonatkozólag jegyzek ide egy két szót. Az Európába beköltözött magyarok fő foglalkozása: baromtenyésztés, fegyvergyártás, hadgyakorlat s hadjáratok voltak. Luitprant egykorú író azt mondja róluk: „az egész telet fegyvergyártás, nyilköszörülés és ifjaiknak fegyverbeni gyakorlásával töltik.“ de e fegyvergyakorlatok nemcsak az ifjakra szoritkoztak, hanem részt vett benne az egész fegyvertogható magyar nép is, különben megfejthetlen lenne, a hadászatban kifejtett bámulatos ügyességök: sokszor fu-

tást színlelve a csatarendet hirtelen felbontották, közben előre s hátra s minden irányban egyenlő biztonsággal nyilaztak s ép oly villámsebességgel visszafordulva sorakoztak, mind ehez bizonyára hosszas és rendszeres hadi s fegyvergyakorlatok szükségeltettek, s minthogy a kizárólag lovas magyar sereg fő fegyvere a nyíl volt e gyakorlatokból az oroszlánrész a céllövésnek jutott.¹⁾ Ha őseink nem ily ügyesek ezekben, ma nem nevezhetnők oly büszke önérzettel hazánknak e földet, melyet a négy folyam árjai termékenyitenek.

Az ős magyarok békében is háborut viseltek: harcoltak az erdők vadai ellen és pedig nemcsak azért, hogy élelmi szereket gyűjtsenek maguknak ez által, hanem mint Horváth M. igen helyesen jegyzi meg, mert ez a harcnak typusa volt, mely után annyira sóvárogtak. Ha meggondoljuk, hogy azon idétte erdőinket sok veszedelmes vad lakta s hogy a vadász nem oly könnyű s biztos fegyverrel rendelkezett, minő a puska hanem sikert csak látorság, edzett férfierő s ügyesség nyújtott: világos hogy eleink ebben is okvetlenül fegyvergyakorlatokra voltak utalva miből ezeknek széles körű elterjedésére is következtethetünk.

De még mulatságaiknál sem nélkülözhatték a fegyverekben való ügyességet. Minden nagyobb ünnepélyöket, vigabb mulatságukat harcjátékok fejezték be. Így Béla király névtelen jegyzője, kinek kora a 11-ik századra teendő, azt mondja, hogy midőn Árpád Ó-Budát (Aquincum) elfoglalta 20 napi vendégséget rendezett „et per viginti dies omnes milites Hungariae, fere quotidie super dextrarios suos sedentes, cum clypeis et lanceis maximum t o r n a m e n t u m faciebant 20

¹⁾ Kerékgyártó Á.

napon át az összes magyar katonák majdnem naponkint lóháton vérttel és paizsszal nagy fegyverjátékot tartottak.“ A szöveget csak azért idéztem itt latinul is, mert e szó tournamentum kiváló figyelmet igényel, ez ősi magyar szó latinos végzettel, melyet hiába keresünk bármily 13 próbás klasszikus latin írónál, a német tour-nier szó is ebből származik, és igen kitűnő írók mint Cornides, Cassel sőt Kerékgyártó Árpád, régészetünk méltó büszkessége Ipolyi Arnold is tudományosan azt bizonyítják be, hogy nem csak e német szó származott a magyarból hanem általán a harcjátékok divata is, mely a középkorban europaszerte rendkívül fel lett karolva, magyar illetőleg hunn szokás!

Sweichan, melynek hegyei közt a szabadság szel-leme lakik; már a középkorban rendezett céllövő tár-sulatokat találunk: Tell Vilmos az ügyes nyilazónak köszöni az köztársasági alakját. Ősrégi időktől fogva vásár és ünnepnapokon löversenyeket rendeztek; ren-des katonaságot nem tartottak, mert illetlennek tekin-tették, hogy tüzhelyeiket, családjukat, hazájukat fize-tett egyének védelmezzék: mindenki e legszentebb kincsek megvédésére ma gát a fegyverforgatásban lehe-tőleg tökélyesíteni törekedett s ez ősi gyakorlatot az utódok is kegyeletesen fentartották, minek folytán ők ma is a legbiztosabb lövőknek tekintetnek.

A középkorban divó ököljog ellen, mely az erő-vel párosult erőszakot joggá emelte 1241-ben több észak- németországi kereskedő város u. m. Hamburg Lübeck, Brema, stb. véd- és dac- szövetséget kötött; ezen ugynevezett Hanza szövetség azon korban nagy hatalommá nőtte ki magát, és hogy ez erőszakkal erőt állithasson szembe polgárai sok kiváltsággal bíró lö-társulatokat alapítottak s löházaikban a fegyvergya-

korlás és céllövés emelésére időszakonként mulatságokat rendeztek s a tagok buzgalmát jutalmak kitűzésével is hatványozni törekedtek. Míg az előbb említett fegyvergyakorlatok csak távolabbról vonatkoznak a jelenlegi lőtársulatokra a Hanza szövetség városaiban létezők már feltűnő hasonlatosságot tüntetnek fel velők. Egész a XIV. század elejéig a céllövő s fegyvergyakorló társulatoknak általában igen komoly feladatuk volt: rendes katonaság hiányában minden egyes polgárt hazája ügyes védőjévé, honvéddé tenni iparkodtak.

Baco Roger 1290-ben a lőpor vegyi alkotórészeit ismerte. Schwarz Berthold 1340-ben e találmányt tökéletesítvén azt lövetegül kezdte használni: erről a ferenc-rendű szerzetesről bátran lehet mondani, hogy „feltalálta a puskaport” s találmányával a hadászatnak s vele együtt a céllövő társulatoknak is egészen más irányt adott. A testi erő a hadászatban háttérbe szorult az ügyesség pedig előtérbe lépett, immár gyenge alkatu ember távolból is leteríthette ellenét. A fejedelmek belátták, hogy ez új találmány ügyes kezelése sok gyakorlatot igényel s azért egy részről rendes katonaságot kezdtek lassankint szervezni, másrésztől hogy szükség esetén a nemzet többi hadképes tagjai se legyenek hadképtelenekké, azokat is kelle e fegyvernemben kellőleg begyakorolni, azért most már maguk az államfők segítették elő minden népesebb helyen a céllövő társulatok alakulását és számos előjogokat adtak nekik. Így hogy honi példával éljek a győri vár parancsnoka felsőbb meghagyás folytán a győri céllövő társulatnak 1623-ban megengedte, hogy tagjai egyenruhát hordjanak és a köztök kiválóbbakat decorálhassák:

ezt mindazért tévék, hogy szükség esetén a törökök elleni harcban a polgárság támogatására is számolhasanak. Minthogy a lőpor hadászati alkalmazása óta rendes katonaságot kezdtek az országok tartani, melynek feladata volt a hazát az ellenség ellen megvédeni és ez így az egyes honpolgároknak csak másodrangúlag lett kötelessége: azért a céllövő társaságok lassankint nemcsak fegyvergyakorló intézetekké lettek, hanem a városok értelmiségének gyupontjai is, hol időszakonként különféle nemesb társas mulatságokban a mindennapi élet fáradalmai közt kellemes időlést találtak, az egyes családokat a társas egyesülés édes kötelekével kapcsolták össze, és azt mi vidéki városokban oly nehezen érhető el, a várna - (kast) szerű elzárkozás khinai falait lassankint lebontva azt mit a német Geselliges Leben alatt ért, eredményezték.

Ezek előre bocsátása után áttérek azon távolabbi s közelebbi okok jelzésére, melyek a bajai céllövő társulat létesítésére közvetve vagy közvetlenül befolytak: érdekes az ok és okozat közti viszony tanulmányozása az egyén életében is annak kiderítésére, mi indította egyik vagy másik tett véghez vitelére; de ennél még sokkal érdekesebb a psycholog és honfiu előtt ama kölcsönös viszonzthatásnak kiderítése, mely valamely állam politikai körülményei és a társadalmi viszonyok közt van. A politikai helyzetnek a társadalmi viszonyokra való közvetlen befolyása oly szembetűnő, hogy e tény bővebb bizonyítása fölösleges; az absolutismus vas-karja zsibasztólag hat a társadalmi viszonyok legalsóbb rétegeire is, egészen az önkény labdájává alacsonyított egyénig, míg az alkotmányos viszonyok emelő hatása minden ily tisztább légkörben létrejött intézményen

társulaton szembetünőleg észlelhető. — Igaz az hogy a társadalmi viszonyok is nagy viszonthatással bírnak a politikai helyzetre, minthogy az jobbára ezekből, mint tényezőkből alakul, de e viszonthatás mégis sokkal gyengébb, minthogy a politikai helyzet megteremtése nem csak az ország belsejében levő társadalmi viszonyok eredménye. hanem erre ezeknél még sokkal nagyobb befolyása van a külföldi politikai viszonyoknak. Így I. Napoleon csak Elba szigetéről való vissza térese után a külföldi politikai viszonyok nyomása alatt lépett az alkotmányosság útjára s teremtett Franciaországban alkotmányosb politikai helyzetet; az ország belső társadalmi viszonyai a külpolitika befolyása nélkül erre soha rá nem vették volna, mert ha ő győzelmes maradt volna Oroszországban, Franciaország dictatura alatt maradt volna. De igaza van Széchényi Istvánnak, a legnagyobb magyarnak midőn mondja hogy „általában nem egészen könnyű a nemzeti élet szövevényes és fellette egybe bonyolított gombolagából kiszemelni és felvenni a fonál valódi végét, és világosan kitudni, mi a hatás és mi a következmény, mikép és mennyire hat és hat vissza egyik a másikra (Kelet népe) főleg ha egy magában véve oly kevésbbé lényeges társadalmi tüneményről van szó minő egy város céllövő társulata. A kutatás azonban nem lesz tanulság nélküli, mert amint látni fogjuk a politikai helyzet befolyása, még ily távoleső dologra is kiterjed: és ez tanítson meg mindenkor, de kivált jelenben, midőn alkotmányos viszonyok közt élünk a kor intő szózatát felismerni, s tőlünk lehetőleg mindent a közjóért előmozdítására véghezvinni, mert a költő minden honfihoz intézte szavát, midőn mondá: hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül.

Magyarország államélete a mohácsi vész után zázadokon át a tetszhalott állapotához hasonlított! a nyomasztó török járom, majd meg a nemzet és uralkodói közt létező feszültség tétlenségre kárhoztatták; II. József, a nemzet léte ellen a német nyelv országos behozása által a végső halálos csapást volt intézendő, midőn a nemzettest, mint tetszhalott a bonckés alatt, fájdalmában megrándulva első életjelt adott. 1786. május 6-án kelt ama törvény hogy: „Miután a latin nyelvet az ország és kapcsolt részei minden hatóságainál kiküszöbölni és helyébe a németet állítani szándékozunk, azért kegyelmesen rendeljük, hogy 3 év lefolyta után minden hatóságok és törvényszékek minden ügyeket egyedül német nyelven tárgyaljanak és az ügyvédek is azon tegyék előadásait. Hivatalba vagy egyházi rendbe senki sem juthat, ki németül nem tud. Az országgyűlés nyelve német lesz s oda csak németül tudó követ küldethetik. Az iskolába is csak az vétethetik fel, ki németül írni és olvasni tud.“ Az egész nemzet erre fájdalmasan jajdult fel; és a megyék egymásután feliratokat menesztettek a fölséghez e rendletek visszavonására. A nemzet felébredt; megeredt a küzdelem az alkotmány és nemzetiségért: a lelkesedés a II. Lipót által 1790-ben összehívott pozsonyi országgyűlésen tetőpontra hágott és e szent tűz mentette meg a magyar nyelvvel a magyar nemzetet is, mert „nyelvében él a nemzet;“ De 1794-ben Thugut Ferenc lett államkancellár, ki az elnyomó polikát foganatosítva ama vivmányokat, melyeket a magyarok lelkesedése 1790-ben kivivott, megakarta semmisíteni: e sötét emlékezetű férfiú jelszava volt; „ha gyűlölnek is csak féljenek“. A nemzet öntudatosb férfa érezni

kezdték, hogy ez emberrel szemben, kinek a hatalom minden előnyeivel rendelkezésére áll, egyesek meg nem küzdhetnek: és megszületett a Magyarországon a társulati eszme. Az első társulat, Martinovics féle, titkos volt, de fölfödöttetvén keserűen bűnhődött. Már senki sem mert politikai, bár titkos társulatokat alkotni: szórakozási társulatokat, lőkerteket s hasonlókat alakítottak tehát, hol gyakran találkozási bizalmasan politikáról is ejtettek egy-egy szót s a jobb idők reményét ápolták egymásban.

Ez az oka, hogy 1800 elején annyi céllövő társulat alakult az országban; a népesebb és műveltebb városokban egészen a fentebb jelzett politikai cél öntudatával alakították e társulatokat, másutt pedig csak utánszóból. — E mozgalomhoz egészen hasonló a gazdasági egyesületek keletkezése az ötvenéves években. Midőn a forradalom végső hullámai Világosnál megtörttek, a nemzetre az absolutizmus vaskarjai nehezteltek; a kémek a társadalom minden rétegébe befurakodtak és minden határozottabb nyilvánulása a honfiai érületnek kemény büntetéssel sújtatott; ekkor a találékony honszeretetet országszerte gazdasági egyesületeket alakított, hol nyilvánosan a földművelés és gazdaságról beszéltek, titokban pedig el-el panaszkodták a haza elnyomatott állapotát s egymást a jobb jövő reményével biztatták. Oh! találékony a honszeretet! Ezer mesterként új meg új eszközöket fedez fel a haza megmentésére és felvirágoztatására! éleszsze a gondviselés mindenha e szent tüzet a magyar nemzet fiaiban, és az örökre dacolni fog észak, kelet, dél és nyugat romboló viharaival!

Baja városa 1791-ben 6983 lakost számlált és pedig 5109 római katolikust, 1125 görög keleti val-

lásut, 150 reformatust, 86 evangélikust és 513 hébert. Ez időben sok környékbeli nemes földbirtokos család lakott itt, ezek, továbbá a reformátusok, és fele részben a kézművesek u. m. a gombkötők, kalaposok, csizmadiák, magyar szabók, molnárok, kovácsok stb. magyarok voltak. A kézműves céhek másik fele u. m. asztalosok, üvegesek, takácsok, esztergályosok, német-szabók, szappanosok, halászok, sütők, bognárok, fésűsök, lakatosok, kötélgyártók, stb. valamint a kereskedők fele részben németek voltak. — A szerbek jobbra kereskedéssel foglalkoztak. A bunyevácok földművelők, fuvarosok stb. voltak. Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy 1800 elején a lakósság egyharmada magyar, egy harmada német, egy harmada pedig bunyevác és szerb volt; erre ugyan számszerű kimutatások nem állnak rendelkezésre, de a fent mondottakból azt nagy valószínűséggel következtethetni. A vezérszerepet a magyar elem játszotta; mert ehhez tartozott a kiváltságos osztály, a nemesek, ezek sorából került ki a legtöbb ügyvéd, hivatalnok stb. Hitelt érdemlő adatok szerint Baja legrégibb lakószai magyarok voltak, a dalmaták (bunyevácok) részben a tatárjárás után telepedtek itt le, részben pedig a 16-dik században valami belső egyetlenség alkalmából (zabuniti se egyetlenkedni,) honnét nevük bunyevác, vándoroltak ide; a szerbek, valószínűleg akkor telepedtek le itt, midőn a budaiak, Zsigmond alatt; a németek pedig lassankint szállingóztak ide a mint a kézmű-ipar és kereskedelem ez előnyösen fekvő városban emelkedett. Baja város környéke nagy részben csak gyenge földekkel bír s azért nem is a földművelés játszotta itt a főszerepet, hanem már rég időktől fogva az ipar és kereskedelem.

Már 1714-ben VI. Károly császár és király évenkénti három országos vásár tarthatási jogot adott neki, mi azon idétte csak a legfontosabb kereskedelmi pontoknak jutott osztályrészül; 1801-ben pedig I. Ferenc a negyedik országos vásárt a szent Mihály napit is engedélyezte. A német kereskedői s iparos elem a magyarokkal mindig testvéries egyetértésben élt s általában mondhatni, hogy a német ajku honpolgárok az egész országban a magyarokkal mindenkor és mindenben bensőleg együttéreztek; azért midőn részint az érintett 1794—1800-as politikai körülmények, a Tugut féle elnyomatási politikai rendszer nyomása alatt céllövő társaságok alakultak, hogy ott bizalmasan egy két szót válthassanak a haza állapotáról; részint pedig az előre haladott művelődés Baján is a társas örömeket az élet egyik nélkülözhetlen kellékévé tette: A magyarok kezdeményezéséhez a német kereskedő és iparos polgárok is lelkesedéssel csatlakoztak és így létesült 1803-ban a bajai céllövő társaság. E társulat már 72 év óta áll fenn. Hányan nem leltek itt már kellemes üdülést fáradalmaik után; hányan nem köszönnek e helynek sok boldog órát: és mégis mi kevesen tudják azon derék férfiak nevét qui nobis haec otia fecerunt, kik nekünk e kellemes szórakozásokat szereztek!

Pacséri Császár Ferenc földbirtokos és megyei táblabíró ama férfiú, kinek a bajai céllövőtársaság lételetét köszöni. Már 1801-ben fáradozott ő azon, hogy e társulatot megalakítsa s buzgolkodása nem is maradt eredmény nélkül, mert csakhamar több tekintélyes férfiú csatlakozott hozzá, kikkel 1803-ban a társulatot megállapította. Az alapítókhoz: P. Császár Ferenc, Eckhardt Ferenc cs. k. ellátnok, Kubicska János

városi jegyző, Henneberg Keresztély, Schemecky Mihály, Baumgartner János, és Schmiedthammer Jakabhoz csak hamar a város összes értelmisége csatlakozott; a város tanácsa a társulat keletkezését örömmel üdvözlölte és létesülését is annyiban előmozdította, hogy helyiségeül saját epres kertjét ajánlotta fel neki, mire a tagok önkénytes adakozásaiból rövid idő alatt az említett helyen két faház emelkedett, egy lőház és egy nagyobb terem, mely utóbbiban táncmultságok, lakomák és egyéb hasonló társas multságok tartattak. 1803-tól 1833-ig e hely volt Baja város értelmiségének gyűlhelye. A tagok fele részben magyarok fele részben németek voltak. E kis köztársaság élén Pacséri Császár Ferenc állt mint elnök, a többiek közt testvéri egyenlőség uralkodott. A hiteles jegyzőkönyv a társulat 30 éves történetét e lakonikus, de sokat jelentő szókkal jellemzi „a legszebb rend és összetartás bélyegezte mindig a társaság multságait.”

E társulatban egészen patriarchalis szokások divtak, így többek közt minden tag évenként a lakomák tartásához bizonyos díjjal járult s ez összegből fődötetett a vásárnaponkinti symposionok költsége. Vigalomban szoktak az emberek leghamarabb összesimulni s kétségtelen dolog, azon örvendetes eredmény létrehozására, melyet városunkban most tapasztalunk, hogy t. i. e város egykori, majdnem fele részben német polgársága, teljesen magyarrá lett, a legnagyobb befolyású tényező a magyar elnökség alatt levő lőkert volt. Polgáraink, kiknek öregatyja egy szót sem tudott magyarul, ma már könyvekből és iskolában kénytelenek németül tanulni. Ha e társulat városunk lakóit oly jökor nem olvasztja egybe, ma Baja nem volna

tősgyökeres magyar város, hanem csak olyan mint Temesvár, Arad, Kassa, Pozsony stb. hol a magyar elem a némettől magát huzamosan távoltartotta s így a magyarodás nem létesülhetett.

A lökerti társulat azonban nem csak ez irányban hatott üdvösen, hanem közvetve és közvetlenül sok egyéb üdvös társadalmi tény létesülésére is befolyt. Alig hangoztatta Pacséri Császár Ferenc 1801-ben a társulati eszme üdvös voltát, már a példa másokat is hasonló tevékenységre sarkalt: míg ő a céllövő társulatnak adott létet, addig maga a városi tanács kezdeményezésére 1802-ben polgárőrség keletkezett. Először szerepelt e polgárőrség 1802-ben, midőn a híres diplomata br. Podmaniczky Bács-Bodrogh megye főispáni székét foglalta el. Feladata volt a rendőri teendők végzése, továbbá az 1805, 1809 és 1813-ik háborus években, midőn a birodalom összes katonasága Franciaország Caesara, I Napoleon, ellen küzdött, a katonai raktárt és sőhivatalt őrizni. — a kincstári pénzküldeményeket Ujvidékre vagy Budára kísérni, szóval mindazon teendőket végezni, melyeket különben a rendes katonaság teljesített. Ha meggondoljuk, hogy tekintélyes polgárok voltak évtizedeken át a rend őrei e városban, könnyű belátnunk, hogy akkoron e fontos teendők hiven teljesítettének; bizonyára hivebben mint napjainkban, midőn e fontos teendők fizetett egyének kezei közt vannak, kiknek gondatlansága folytán épen e napokban magában a városházán a pertár okmányai majdnem megsemmisítettek. Haladtunk de nem mindenben. — E polgárőrség másik nem kevésbé dicséretes feladata volt az ünnepélyes istentiszteletet teljes diszben való megjeleneése által emelni s derék zenekarával ama hédolatnak

méltó kifejezést adni, melylyel ember Istennek tartozik. E tekintetben sem haladtunk. Más hasonló műveltségű városokban mint Baja a remek egyházi zene, à la Pa-laestrina vagy Haydn magasztos méltóságteljes dallamaival a hivek legfőbb szellemi élvezetei közé tartozik; nálunk jobb arról nem is szólni, mert sok sok viz fog addig Dunánkon lefolyni, míg a Communitás azon meggyőződésre fog jutni, hogy e tekintetben is kell valamit tennie. A lőkert felállításánál hangoztatott társulási eszmének első szép gyümölcse e polgárórség felállítása volt. E társulat 1825-ben még sokkal nagyobb felvirágzásnak indult folyton nemes és üdvös működését folytatva, míg ez is számos egyéb üdvös honi intézménnyel együtt a szerencsétlen kimenetelű 1848-iki forradalom hullámaiban elmerült.

Az 1803-ban alakult lőkerti társaság Baja város mivelt közönségének egyedüli gyűlhelye lett; számos szép intézvény itt lett először megbeszélve s így itt lettek azon magvak először elvetve, melyek később oly üdvös gyümölcsöket voltak termendők: jó és baltorsban itt osztoztak meg e város lakói, úgy, hogy e hely őket egy nagy család tagjaivá olvasztotta össze.

1806-ban június havában nagy tűzvész dühöngött Baján, melynek 168 lakház 335 melléképülettel esett áldozatul: az egyedüli társadalmi gyűlhelyen, a lőkertben nyilvánult a polgárok jétékony segédkezet nyújtó részvétele a károsultak iránt. Ez volt a második nagy tűzvész; az első 1774-ben július hóban 120 házat hamvasztott el, a harmadik 1840-ben május elsején dühöngött s majd az egész várost hamuvá égette.

Tapasztaljuk azt, hogy az egyén magára hagyatva

keveset tehet, de hol többek ereje szövetkezik nagy vállalatok is könnyen létesülnek. A társulati szellemet e század elején városunkban egyedül a lőkert képviselte; ennek lakomáin és barátságos találkáin meg lett beszélve, majd minden ügy, mely a város anyagi és szellemi érdekeit illette: sokban kezdeményező sokban buzgó közreműködő, elősegítő szerepet játszott e társulat. A sz. Ferenc rendü atyák zárdájukban már 1757-ben elemi iskolákat tartottak, a hol 1765-ig az ifju nemzedéket dicséretes buzgalommal oktatták; 1765-től 1787-ig a város által e célra adott helyiségben folytatták ez áldásos tevékenységöket. Érdemöket csak a pártos irigység fogja tagadhatni; az a ki az elemi oktatás nehézségeit szakértően méltányolni tudja, elismerését tőlök nem fogja megtagadhatni. 1778-ban tanodájokat már 4 osztályu gymnásiummá bővítették. 1812-ben Baja város értelmiségét azon gondolat foglalkoztatta, hogy ez algymnasium valamint az elemi iskolák számára díszesb épületetet fognak emelni; ez eszme az egyedüli társaskörben is lelkes fogadtatásra talált s így a város tanácsa a nyilatkozó közvéleménynek hódolva 1813. april 18-án kezdte építeni a mostani egy emeletes tágas és célszerű gymnasiumot, mely 1815. jun 14-én lett ünnepélyesen megnyitva. Baján akkor a földesur kastélyán kívül alig volt emeletes épület, a város önmagát becsülte meg midőn tanodáját az akkori város egyik legdíszesebb épületévé emelte. 1851-ben az uj Thun-féle tanrendszer lett hazánkba behozva; a ferencrendü szerzet a magas követeléseknek megfelelő elegséges tanférfiakat kiállítani nem volt képes, miért is a város tanácsa az ekkor már 8 osztályu intézetet világi tanárokkal látta el, míg végre 1867-ben

az egész kiváló jóhírnévnek örvendő tanodát teljesen átvette az állam.

A vodicai bucsujáró hely kápolnája 1811-ben épült. A város 1820-ig tetemesen épült és szépült; a vásárok országos hírekké lettek s a kereskedelmi forgalom oly élénkké lön, hogy 1820-ban a szerda és szombati hetivásárokat is be kelle hozni; e szükséglet oly élénken lön tolmácsolva az értelmiség egyetlen gyüldéjének, a lökertnek révén az egész városban, hogy a városi tanács még ez évben erre nézve a felsőbb jóváhagyást kieszközölte. — Baján mint fontos közlekedési ponton igen gyakran nagy számu katonaság utazott át, de béke időben is, mint jelentékenyebb városban, tetemes számu katonaság állomásozott itt, kik az egyes lakósokhoz lettek beszállásolva, mi sok teherrel, alkalmatlansággal járt, s a panasz uton-utfélén volt hallható; a közérzület a város egyedüli társaskörében is elég élénk kifejezést nyert, melynek tagjai közt a városi tanács és főnökei is voltak, kik a nyilvánuló közérzület viszhangjai lettek a városi tanács-teremben: és minthogy a város addig mig földesura volt, mai helyzetéhez képest midőn önmaga ura, Croesus volt, határozatba ment, hogy nagy laktanyát fognak építeni, s így készült a nagyvásártéri laktanya, mely ma is a város egyik legnagyobb épülete.

Az élénkülő kereskedelmi forgalom, de meg a város szépülése is a főbb utcák kikövezését tették szükségesé; e költségek fődözéséül és a következő állandó jókarban tartására a város 1830-ban kövezeti vámszedhetési jogot nyert.

Mindeme anyagi és szellemi haladásról tanuskodó dolgok létesítésére hol közvetett, hol közvetlen befo-

lyással birt a bajai céllövő társaság; barátságos együtt-létük alkalmával sok szép, jó és hasznos eszmét ér-leltek meg a tagok. Akkor ez volt egyedüli gyűlhelye a város értelmiségének; a mit egyesek a közjóra cél-zólag terveztek, itt lett először megbeszélve s innét a városi tanács terembe átszivároghatva létesülést nyert. A mai lökért e tevékenységét megosztotta a városi casi-nókkal, az ugynevezett „Polgári olvasó egyesület,” „Ke-reskedelmi easinó” és „Uj Casinó”-val; most már a város szellemi és anyagi haladásának feltételei ezekben lesznek megbeszélve; itt nyilvánul a közvélemény. Bár e feladatukat még szélesebb mérvben oldanák meg! most ez csak mellékesen történik s a különféle já-tékok viszik a főszerepet, pedig a casinóknak fő fel-adata a szellemi eszmecsere s a játékok csak ezek után való üdülésre rendelvek.

A lökért 1803—1833-ig lövészi gyakorlatait, tár-sas összejöveteleit és táncmulatságait a város epres-kertjében tartotta; mint minden emberi törekvésben és intézményben, ugy e társulatban is a kezdet cse-kély volt és csak egy szebb jövő magvaul szolgált; a hely szűkkörü, a táj kevés kellemü, az épületek nem elég kényelmesek voltak, társas mulató helyekül egy pár faház szolgált: az emelkedő művelődés, a finomabb társalkodási vágy, a régi lövészet faházainak omladé-kony állapota, végre a pártolóknak tetemes szaporodása napról-napra érezhetőbbé kezdték már tenni, egy uj kiesebb fekvésü, diszesebben berendezett helyiség szer-zését. A buzgó főlovészmeister Császár Ferdinand már 1830-ban kezdé az áthelyezést és átalakítást sürgetni; a társulat ezen lelkes elnöke azonban e szép cél elé-résére nemcsak szóval sarkalta a tagokat, hanem di-

cséretes példával előrehaladva 35.000 téglát és 500 váltó forintot is ajánlott fel annak létesítésére : mielőtt azonban szép tervét megvalósíthatta a társulat és az egész város nagy sajnálkozására jobb létre szenderült; de az általa elvetett eszme magva nem maradt gyümölcszetelen, minthogy a buzgó tagok keblében termékeny talajra lelt, és így csak hamar megérlelődve megtermette az új diszes és országunkban aligha nem legszebb új lőkertet. — Az elhunytnak fő érdeme az első lőkert alakulása 1803-ban, a második lőkert is az ő áldozatkész buzgó kezdeményezése folytán nyert létet. Azon társadalmi hasznok már a fentebb érintvők mik e társulat közvetett vagy közvetlen befolyására létesültek, itt még csak egyet kell pótlólag hozzá csatolnom. A 48-ik év előtti társadalmi viszonyok hazánkban lényegesen különböztek a maiaktól. A nemesek azon érdemeknél fogva, melyeket őseik e hon szerzésében és utóbb megvédésében századokon át szereztek, sok és nagy kiváltságokkal bírtak; adó mentesek s hivatalképesek csak ők voltak, a jobbágyok robot és dézma munka és termékadóval adóztak nekik, sőt az ugynevezett uriszékek birói jogokat is adtak nekik. A második osztályt a városokban lakó polgárok képezték, kik kerekedéssel és iparral foglalkoztak, helylyel közel egy két kiváltsággal bírtak, de általában polgári jogok tekintetében az előbbi osztálytól igen messze voltak, a polgári kötelességek, terhek, adók nagy részben az ő vállalkra nehezédtek; e bajoknak tulajdonítható, hogy maig sincs erős középosztályunk, mert százados bajokat nem lehet két évtized alatt kiheverni. A harmadik osztályt a csak terhekkal sújtott jobbágyok képezték; ezek voltak a haza mostoha gyermekei, kik ugyszólva semmi előnyökkel nem bírva, csak terheket ismerve

gyakran durva, műveletlen nemesi önkény lapdái voltak. A kirivó elientét e három osztály között uton utfélen érvényesült. A bajai céllövő kertben minden tag egyenlő volt, itt elsimult a nemes és polgár közti különbség; a társas körök országszerte mindenütt ily amalgamisáló, összeolvasztó hatásuk voltak, de talán sehol sem történt ez könnyebben, természetesebben, kevesebb surlódások árán, mint épen a bajai céllövő társulatban, melynek egész története 1803-tól 1833-ig e két szóban foglalható össze: rend és összetartás. Nem kételkedem azon, hogy azon dicső, az ember örökös, természetes, veleszületett egyenlőségi jognak keresztülvitele, mely 1848-ban e haza minden lakóját a legnagyobbtól a legjelentéktelenebb pörig egyenlően, nemessé az az egyformán emberré tette a jog és kötelesség általánossá tétele által, e társas körök útján lett előkészítve. Sokszor eredetükben s lényegükben kis okok haladásukban lavinákká nőnek s ellentárlatlan hatalmukkal, a tények logikájánál fogva, kiszámíthatlan bámulatos következményeket vonnak maguk után. Gr. Széchenyi István a legnagyobb magyar a budapesti lánchidnál a vámot a nemesektől is szedette s így elő készítette őket, kik soha adót, vámot nem fizettek az adózásra; igaz, szent igaz Bárá Eötvös József eme mondatta „Nemcsak Newton lehullott almája az, mely őt nagy nevezetességű physikai törvények felfedezésére vezette, mi e földön nagy következtetéseket szült, s lehetnek kisebb okok épen oly nagy következtetések kutfejei, s vannak emberek, kiket egy szó, melylyel szülejök vagy nevelőjük, gyermeki érzeményüket sérté, embergyűlölökké tön.” Azt a nagy társadalmi átalakulást, melyet az 1848-iki országgyűlés létesített a városi társas körök készítették elő; a bajai lökért a maga

feladatát ez irányban kitűnőleg oldotta meg. Mindig bámulattal tekintek ama kor embereire; azt sok nép történeben olvastam, hogy egyes osztályok küzdöttek előjogaikért; de azt mi nálunk történt, hogy maga a kiváltságos osztály indítsa meg az iniciatívát előjogai megszüntetésére, mint tevé Gr. Széchényi István, Bárá Wesselényi Miklós, Gr. Battyányi Lajos, Bárá Eötvös József stb. stb. ez egyedül áll a maga nemében az egész emberiség művelődéstörténetében.

Császár Ferdinand főlvőmester méltó utódja Koller Ferenc megyei táblabíró, elődének nyomdokaiba lépén, az általa megpendített eszmét, a lökért ujjá alakítását, megvalósította. 1833-ban Koller Ferenc főlvőmester és a lelkes allővmesterek: Albrecht József városbíró, Arnó András, Rausch Ferenc, továbbá Arnó János, Roseman Pál és Paldt György több buzgó ügybarát fáradhatlan utánjárása s önzetlen áldozatkészsége a város érdemes tanácsát arra birták, hogy az új lökért számára a város alsó végén 10 holdnyi homok térséget, az uraságok kegyes jóváhagyása mellett átengedett. Most óriási lépésekkel haladott a fáradhatlan munkásság és csakhamar létesülve látta Baja, a mit remélni is alig volt bátor: az új lökertet, célszerű diszes épületeivel, angol kertjével, mely a maga nemében megyénkben első és a hazai hasonló intézmények sorában is bizonyára nem utolsó. A polgárok vetekedtek e szép cél eléréséhez szükséges pénz és munkaerő előállításában. A társulat első igazgatójának Császár, Ferdinand adománya 35,000 téglá és 500 váltó forint-oly versenyt idézett elő, hogy a vállalat meglepő gyorsasággal volt keresztül vihető. Koller Ferenc, az előbbiöknek méltó utódja kifogyhatlan volt pénz és munkaerő

áldozatokban. A hálás utókor számára buzdító példaul mikép kell közcélokat támogatni ide jegyzem a többi kegyes adakozók neveit is; ébredjen mindenki azon tudatra, hogy a jó mit tevének feledésbe nem merülhet:

Klobusiczi Klobusiczky Péter kalocsai érsek 20,000, Szentgyörgyi Horváth János és József 12,000 téglát adtak; az építkezésre készpénzben adakoztak: id. Albrecht József, ifj. Albrecht József, Arnó András, Arnó János, Auer Ádám, Auer Lipót, Bartok Mátyás, Benger János, Cserni Antal, Deák Johanna, Broier Adolf, Fazekas Ferenc, Forstinger Antal, Gótzky Keresztély, Koller Ferenc, Koller István, Kuluncsics József, Karácsonyi Lipót, Kopper György, Latinovits Sándor, Latinovits Adel, Latinovits Károly, Mihics József, Nenádovics Sauek, Novák József, Paladt György, Pilaszánovits Antal (idős), Radány Péter, Rausch Ferenc, Rokenstein György, Rosemann Pál, Pilaszánovits Mária, Rudics József, Sámuel István, id. Schönberger András, Scultéty János, Schwarz Ferenc, Szücs József, Vojnits Barnabás, Vojnits László, Vunderlich Ferenc, Zákó István

A kert rónításához részben pénzadománnyal, részben munkaerőkkel munkásokkal vagy fuvarokkal járultak: id. Albrecht József, ifj. Albrecht József, Alföldy Alajos, Arnó András, Arnó János, Bayer Mihály, Bendik Tamás, Bernhard József, Bedzsula Tamás, Bischof Magdolna, Bogor Sándor, Braschinger Róza, Breitenberger József, Brigly József, Cserni Antal, Czintula János, Eichard Frigyes, Esztergomi József, Fazekas Ferenc, Fesztoráczy Alajos, Fiala József, Forstinger Antal, a ferencrendi atyák, Fratricsevits Ignác, Gengl Ferenc, Gyöngyösy József, Gyurikovits János, Harlikovits Benjamin, Heinrich Ferenc, Hengl János, Heneberg Margit, Hiltl Fridel

Esztergomi István, id. Jilk József, Joachim Ferenc, Jovánovics Pál, Joannovics Nenád, Jung János, Klein Fülöp, Kernreich Franciska, Kopper György, Krainik László, Latinovits Benjamin, Latinovits Miksa, Lauth Miklós, Lazarevics Zachariás, Loósz Balázs, Magyar Imre, Michics József, Manolino József, Paldt György, Paldt József, Paukovits János, Pók Ferdinand, Pollerman Ferenc, Ódry József, Rausch Ferenc, Repman Katalin, Schmidt József, Schnechen Erneszt, id. Schönberger András, Scultéty János, Sebők József, Szücs Ignác, Tóth György, Tóth József, Turay Sándor, Urbán Vince, Vojnits Simon, Vermes Ágoston, Ville Ferenc, Vlasics Mátyás, Vunderlich Ferenc, Zhorela Vencel, Zsiga József.

A táncterem diszitéséhez járultak: Horváth Magdolna, Kuluncsics Etelka, Latinovits Aranka, Nigszti Antónia, Volarics Eszter, Krausz Anna.

A dicséretes verseny, melyet e nemeskeblű adakozók kifejtettek, két év múlva, azaz 1835-ben már a legszebb eredményeket mutatta fel: ott hol 1833-ban még sivár homok dombok és völgyek váltakoztak, ott hol semmi növény a nap égető hevét ki nem állhatta: ott 1835 ben minden lépésre, kies virányok, himes virág szőnyegek, diszes cserjék és fák mosolyogtak a belépő elé; az angol kert, az új diszes épületek a kegyes adakozók reményét messze felülmulva pompáztak. 1835-ik év június 8-ára pünkösdi második napjára volt ünnepélyes megnyitás kitűzve. A nap felkeltét a lelkes közönség 24 taracklövessel üdvözlötte. Magasan lengő zászló integetett a város felé, két év múlva ismét összehívandó a társaság nemeskeblű tagjait, egy nem mindennapi öröm éldeletére. A delet ismét 24 tarack

lövés köszöntötte. Délután 4 és 5 óra között szünni nem akaró üdvölvések dörgése közt a város minden rendű rangu és koru lakósa az új lökerti helyisége felé hullámozott; a vidékről is számosan sereglettek oda a megnyitás ünnepélyére: pezsgett minden, de a legszebb rend, csín, és összhangban, csak az öröm nem ismert határt. Kétszáz terítékű asztal kínálkozott a vendégeknek; a sűrű fölköszöntések sorát a főlövmester nyitotta meg, éltetvén V-dik Ferdinand magyar királyt ki nem rég foglalta el uralkodói székét, kinek nemes szíve az egész nemzetet szebb, boldogabb jövő reményével árasztotta el. A számos felköszöntésekhez, mi a már késő kor szülöttei is egyet csatolunk: éljen emlékezete, azon lelkeseknek, kiknek határt nem ismerő áldozatkészsége e szép helyet, városunk egyetlen méltó mulató helyét alkotta, buzdítsa nemes példájuk késő unokáikat is közcélok buzgó felkarolására!

Este az egész lökerti helyiség fényesen volt kivilágítva, a táncterem homlokzatán csillogó fényben e felirat volt olvasható: „*Polgár légy hazavéd! e szép célt érni tanuld itt!*“ Az ünnepélyt méltóan emelte a Fesztorácý által készített tűzijáték. 1835-ben a lökertnek 123 tagja volt.

Az alapkövetételenek örömnapja, mint különös ünnepély szántsándékkal választatott el a megnyitás, ünnepélytől és 1835. november 18-ára határoztatott. Ez ünnepély szertartásai a mondott napon délután 5 órakor kezdődtek. Szentmiklósi Sebők József felolvasta a régi és új lökerti történetét a nemes alapítók és adakozók neveit, ezt követte az alapkövetételei oklevél felolvasása, mit a számos hallgatóság lelkes éljenekkel fogadott. Ezután az oklevelek a folyamatban levő pén-

zekkel egy e célra készült üveg ládácskába, ez pedig egy kivésett és fedéllel ellátott kőbé helyeztetett, végre az egész tarack durrogatások közt a táncterem középső ajtaja alatt készült boltozatban lett elhelyezve. Koller Ferenc főlövő mester tette le szokott szertartással a három első követ, őt követték az allövőmesterek végre többen a jelenvolt vendégkoszoruból. A fényes kivilágítást az idő mostohaasága miatt szabad ég alatt nem lehetett rendezni s azért az csak a táncterem tornácában diszlett. Tiszta honszeretet sugallotta fölírása ez volt: *Éljen mi jó fejedelmünk! Virágozzék haza földünk.* Az alapkőbe zárt okmány így hangzik: „*A bajai célvész társaság gyakorlásaira választott épület alapkőve letételének oklevele. Eö Császári királyi Főlsége V-ik Ferdinand országlása, Eö Császári királyi Feöherceg József magyarországi nádor kormányzása, Eö Hercegsége Gyarakai Grassalkovics Antal városunk földesura, Eö Méltósága Radványi Gróf Györy Ferenc nemes vármegye főispánya, Eö Méltóságok Szentgyörgyi Horváth János és József mostani birtokosai alatt több nemes lakók, vendégek, polgárok diszes jelenlétében tétetett le ezen emlékkő 1835-dik évi mindszent hava 18-ik napján Baján.*

Ez évtől fogva minden vasárnapon diszes társaság gyült össze a lökerti helyiségben, kedélyes mulatásai a város lakóit egy nagy családdá olvasztották egybe: öröm és fájdalom közösen lön megosztva, miáltal az öröm hatványozva a fájdalom pedig kisebbitve lön. A társaság ezen kívül évenként a téli időszakban egy nagy táncvigalmat rendezett s így tagjait azon időszakban is egybefűzé, midőn a lökertben nem gyülekeztek össze. A város jolléte is folytonosan emelkedett, úgy hogy az egész megyében csak a „dus és gazdag“

jelzővel emlegettek Baja városának nevét. Midőn Br. Rudics József Bács-Bodrogh megyénk főispáni helytartójává 1837-ben kinevezteték, Polerecky Bálint bácsi prépost alkalmi költeménynyel üdvözölte őt, melyben így szól: „Dús Baja tornyosodott áll granatéros elő;“ mely szókkal azt akarta mondani „Dús Bajának tornyos süvegü granatérosai elő álltak.“ E költemény egyrészt kifejezi a megye közvéleményét Baja gazdagságát illetőleg, másrészt borzasztó nyelvezetével teljesen indokolja Kazinczy eljárását az alkalmi költeményekkel szemben, ki e lelketlen fércműveknek irtó háborút izent. A város 1791-ben 6883 leket számlált: 1840-ben tehát 50-év után a lakosok száma már 14,269-re rugott, kik között 12,595 katolikus. A lakósság tehát 50 év alatt 7286 tal szaporodott, s így több mint kétszer annyira, mi kétségkívül a város haladásának igen örövendetes bizonysga. A város szellemi műveltsége is lépést tartott az anyagi haladással; ez időben csak Bajának volt főgymnasia a megye területén; a közszellem és közművelődés terén is a megye többi városait messze felül multa, miért is a megye birtokos osztálya még a távolabbi részekről is ide szivárgott: a közszellem létesüléséhez, a közműveltség terjesztéséhez lényegesen járult a bajai lökert is, mely a város és környéke műveltebb elemeinek gyúpontját képezte. A város a 40-es év elején szép jövő küszöbén állott, a haladás, melyet az elmúlt fél század alatt tett a legszebb reményekre jogosított, de egy szerencsétlen esemény, az 1840-ik évi május 1-én dühöngött borzasztó tüzvész, csaknem az egész várost hamuvá égette mi által haladása tel lön tartóztatva, de hamvaiból Phönixként csakhamar szebb létre kelt ki.

Május elsejét mindenki örömmel szokta köszönni; e nap a rideg tél elhunytát s a tavasz új feltámadását hirdeti: a télen oly szomorú kihalt természet újra egész diszében kezd pompázni, a levegőt dermesztő hideg helyett fűszeres szellő lengeti, az ember kilép házi börtönéből hova a hideg elől menekült és ismét a szép természet ölen andalg.

Az évnek alig van örvendetesebb napja május elsejénél és e nap Bajára nézve 1840-ben mégis a leggyászosabbá lett. Délután fél kettőre ütött ki a tűz; kifürkészhetlen maradt vajjon vigyázatlanság vagy gonoszság okozta-e. Borzasztó vihar dühöngött. Minden templom harangja megkondult. A lakósokat páni rettegés fogta el. Az észak-nyugatról dúló orkán pár perc alatt az egész várost lángba borította. Mindenki menekült. A rémulés oly nagy volt, hogy nem is tudtak hova menekülni; utcákon és köztérekén futkosott a nép, az anya gyermekét, a nő férjét kereste; hasztalan hangzott el a szeretett név a zajban, a fájdalom sikoltása elhalt a zürzavarban; hasztalan kereste a szem a kedves alakokat, por és füst eltakarta azokat. Egyik a szőlőkbe, másik a Kissumár erdőcskébe, harmadik a lőkertbe futott; sokan Vaskut, Szeremle s más közel fekvő helységekbe menekültek. Délután 5 óráig folytonosan nőtt a lángtenger; a templomok tornyai egymásután dőltek le földrengésszerű zugással; az annyi évtizeden át jó és balsorsot, örömet s fájdalmat hirdető harangok egymásután hullottak alá magas trónjaikról. 5 óra után csendesült a vihar, alábbhagyott a tűz. Végre beköszöntött az éj. Máskor a hold ezüstös fénye boldogítólag mosolygott alá e városra; lakói a béke ölében erőt merítettek a következő nap munkáira, a

boldog, s boldogtalan mennyet álmodott magának; e napon az éj csendes égi vándora csak romokat látott ott, hol előbb diszes épületek pompáztak, jajveszéklést hallott ott, hol máskor ily időben csendes nyugalom terült el. Az elmenekült lakósok visszatértek, hogy elveszett, vagy eltévedt kedveseiket felkeressék vagy legalább vagyonuk romjait gyűjthessék egybe: de fájdalom sokan egyben, sokan mindkettőben csalatkoztak. 78 emberélet esett a lángoknak martalékaúl, 6 templom, a gymnasium, kórház, 1282 lakház, 812 melléképület, összesen 2101 épület égett hamuvá. A gabna tárházakban 260,000 pozsonyi mérő buza stb. ment tönkre. A hivatalos becslés a kárt 4.224,568 forintra tette, be nem számítva az uradalmi épületeket, templomokat, városi épületeket, gymnasiumot stb. csak a magánosok kárait véve tekintetbe.

Almási Rudics József Bács-Bodrogh megye főispáni helytartója e nagy szerencsétlenség hírére vevén, azonnal a nyomor enyhítését eszközölni a hely színére sietett; az ő kezdeményezésére a város tanácsa bizottmányt alakított, mely könyöradományokat gyűjtván, azokat a kárvallottak között kiosztsa s így egy részt a pillanatnyi nyomort enyhítse, másrészt pedig a várost hamvaiból újra feltámaszsa. A bizottmány tagjai. Elnök, Borsódi Latinovics Benjamin, tagok Bartok Mátyás prépost, Pilaszánovits Lajos, Dömötör Pál, Markos Pál, Kárdos János, Vojnics György, Koller Ferenc, Bogor Sándor, Sebők József, Rudics Mátyás, Sándor György, Vermes Ágoston, Scultéty János, Albrecht József, Simics Theodor, Nenadovits Sámuel, Krausz Károly, Kopper György. E bizottmány fáradhatlan tevékenységgel a szomszéd helységekből berendelt kocsikkal a dőledék

halmokat elhordatta, a tűzvész szerencsétlen áldozatait eltemettette, a kutakat kitisztította, a hajlék nélkül maradtakat elszállásoltatta s élelmi szerekkel ellátta. A lökért helyiségei is számos szerencsétlennek, menekülés helyet adtak. Az egész országból gyűltek a könyör adományok. A hálás utókor számára a főbbeket ide jegyzem :

Klobusiczky Péter kalocsai érsek, a mint e szerencsétlenség hírére vette 1000 forint pengőt, 3000 pozsonyi mérő búzát, 2000 kéve nádat, 50,000 téglát utalványozott a szerencsétlen városnak. Azon kívül összes téglakészletét a kiállítási érték utólagos megfizetése mellett a város rendelkezésére bocsátotta és megengedte, hogy a város határában levő birtokain két téglakészletét kemencéit állíthassanak fel és az ott készített téglák ezere után az érseki birtokjog elismerése fejében csak egy krajcárt fizessenek. — A város földesurai Szentgyörgyi Horváth János és József, noha ők is szerfölött károsodtak 1000 frt pengőt küldöttek, azon kívül ez évre a tizedet elengedték a mely sok ezer pengőt képviselt, végre korlátlan jogot adtak, hogy birtokaikon bárki téglákat éghessen ezerétől a földesuri jogok elismerése fejében csak egy krajcárt kötve ki maguknak. Szabadka és Buda sietett az ország többi városai közül legelőször a szerencsétlen Baja segítségére Szabadka lelkes főbírája gyűjtést rendezve pár nap múlva a szerencsétlenség után 600 frtot és temérdek élelmi szereket, ruhákat stb. küldött Bajára. Schreiber Ferenc budai főbíró és az egyenruhás polgárság önmaga e területben 457 forintot gyűjtve azt a bajai polgár katonáknak küldé.

Borsódi és Katymári Latinovits Lajos 12 házat

saját költségén építtetett fel, azonkívül tetemes pénz és élelem segélyt küldött. Özvegy Latinovits Sándorné született b. Geramb Adél 1500 frt. Vojnits Barnabás Szabadkán 1012 frtot gyűjtött, ugyanott a bajaiak segélyezésére rendezett táncmulatság 150 frtot jövedelmezett. Almási br. Rudics József 200 frt, Szegzárd városa 210 frt, Bács mezőváros 119 frt, Tolna város 228 frt. A kalocsai érseki káptalan 200 frt, Girk György nagy prépost 200 frt. Az ó-morovikai közbirtokosok 200 frt, Ujvidék városa 404 frt, Károly főherceg 1000 frt, Ó-Verbász 100 frt, Munk komáromi kereskedő 120 frt, Torzs. községe 115 frt, Kernya községe 100 frt, Futak mv. 125 frt, Gr. Szécsen Miklós és Károly 800 frt, Zombor v. 336 frt, Duna Földvár mv. 100 frt, Roder József 200 frt, Schordán tanár 280 frt, Csábi Antal 100 frt. Pécs v. 200 frt, Uj Verbász 157 frt, Schware Lipót 200 frt, A bonyhádi közbirtokosok 400 frt, Nagyszentmiklósi Nákó Miklós 200 frt, A zombori camaralis administratio 1080 frt, Kopreszty bárónő 200 frt, Jánosházi József Komáromból 100 frt, Schaiba a pozsonyi német hirlap szerkesztője 101 frt, Teleky Grófnő 200 frt, Reusz Kösztric herceg 259 frt, A Ferencsatorna hivatalnokai 1000 frt, Az almási közbirtokosok 216 frt, A tiszavidéki kamarai hivatalnokok 100 frt. Szeged városa 800 frt, Győr városa 778 frt, Buda városa 1200 frt, Nákó János 200 frt, Majláth Antal gr. 300 frt. A kanizsai izraeliták 150 frt, A szegedi casino 413 frt. Az esztergomi káptalan 200 frt, Ujvidék utólagosan 181 frt. Pavlovics az ujvidéki szerb ujság szerkesztője 280 frt, A győri káptalan 120 frt. A nagyváradai káptalan 200 frt, A veszprémi káptalan 200 frt, Bars megye 104 frt, Pest városa 2566 frt, Herceg Eszterházy Pál 200 frt, Több pestmegyei község 364 frt,

Buda városa újból 285 frt, A m. k. helytartóság 3067 frt, Szeged városa újból 307 frt, Szerém megye 641 frt, Sopron sz. k. v. 153 frt, Lajcsák Ferenc nagyváradi püspök 292 frt, Arad városa 403 frt. stb. stb. Schönberger Endre az ő művében: „Denkbuch des grossen Brandes in Baja“ véghetetlen sorát adja a kegyes jóltevőknek; ha valaha Baja városa azon meggyőződésre fog jutni, hogy saját történetét is meg kell írni, kétségkívül megfognak névszerint említettetni mindazon kegyes jóltevők, kik Baját hamvaiból újra feltámasztani kegyes szívvvel siettek, hogy mikor fog ez megtörténni nem tudhatni, mert jelenleg még csak krónikása sincs, hát hol van még a történész, pedig az igen kevésbe kerülne valakit a jegyzői korból vagy bárkit mellékesen ezzel is megbizni, s a haszon idővel kiszámíthatatlan lenne. mert e városi monographiák évtizedek múlva igen becses anyagot szolgáltatathatnának az országos történet vagy művelődés történelem számára; másrészt pedig e naplók időszakonként való közzététele által a közvélemény valódi hatalommá nevelkedhetnék, s a jónak jutalmazása valamint a rossznak kárhoztatása kiszámíthatatlan erkölcsi hatást gyakorolhatna, miáltal a szellemi és erkölcsi haladás tetemesen emelkednék. Minthogy ilyennemű városi napló vagy történet nem létezik, bár tárgyamtól távolabb áll, nem akartam legalább a főbb jóltevők neveit említetlenül hagyni, óhajtom, hogy általánossá legyen a meggyőződés, hogy a jó mit polgártársainkkal tevének, feledésbe nem merül.

A kegyes jóltevők áldozatkészsége, a fentemlített lelkes bizottmány buzgó tevékenysége, de különösen Baja város életképessége a borzasztó tűzvész kárait pár év múlva elenyésztették és a város Phönixként

saját hamvaiból csakhamar uj és szebb létre virult fel: egyenesebb, terv szerint beosztott, utcák diszesebb épületekkel, szebb középületek, templomok stb emelkedtek minden felé, a lakosok is kettőzött iparkodást tüntettek fel a már egyszer megizlelt, de elvesztett jóllét visszaszerzésére. A lökerti társaság összes iratai, az intézet történetét tartalmazó évkönyv, és a főszámadási jegyzőkönyv kivételével, hamuvá égett, a pénztári szekrény is a benne lévő iratokkal, kötvényekkel és 129 frttal a lángok martaléka lett.

Dacára annak, hogy a város bámulatos gyorsasággal épült fel szerencsétlen helyzetéből, még is e nagy és szívfagyraló szerencsétlenség befolyása még évekig volt észlelhető a társadalmi élet minden irányában. A gyászos emlékű 1840-ik évben, mint könnyen gondolhatni, a lökerti vigalmak szüneteltek: összes helyisége még sokáig lakhelyül szolgált szerencsétlen hajléknélkülieknek. 1841-ben pünkösöd második napján a lökert a bajai diszruhás polgárság zenekara igazgatójának Ainvég Jánosnak kérelmére jótékony célú táncvigalmat rendezett, melynek jövedelméből (180 váltó frt.) a társaság a nagy tűzvész alkalmával a templomban elhamvadt hangszerei helyett újakat szerzett. A lökert ez évben sem tarthatott vásárnapi összejöveteleket, társas multságokat; a legnagyobb mértékben megkárosult részvényesek találkozása csak a kölcsönös szomorúság érzelmeinek nyilvánítását, a szenvedett károk elősorolását eredményezte: ily körülmények közt a lökert nem teljesíthette mulatva szórakoztató hivatását, hanem az itt néha néha összegyűlt tagoknak kölcsönös panaszaik elmondása által némi megkönnyebbedést, vigasztalódást szerzett.

A lökert állapotát 1842-ben következőleg ecseteli a társulat évkönyve: „Szinte két szomoru év mult már el, hogy e gyászt öltött intézetet csak nagyritkán egy két magányosan sétáló látogatta meg, holott annak előtte fegyverek és mozsarak hangos durrogásai közt tarka vegyületű és vigkedvű társaskörökben a kebelbeli vidor kedélyű nagyontisztelt nemesi rend és a honi ipart szorgalmasan üző polgárság méltán magasztalt legszebb egyetértésben vasárnaponként számos vigóráit, ártatlan legnemesb örömeit kedvderülten éldelē. A benne tapasztalt ónsúlyú csend már beléptekor emlékezteté a látogatót ama borzasztó katasztrófára, mely a legszebb reményű művelődésnek indult és szorgalmas iparu városunkban minden életörömet kegyetlenül elölt és lakósit soká tartó szomoruságba süllyeszté. Pusztán, nép- s örömtelenül állott a diszitményeitől megfosztott táncterem néma csendjében, az egykor virágokkal diszlő szép sétányok füvel s gazzal benöttek, a lökamarák bezárvák, a kert legnagyobb részt elhanyagolva buba öltözött, mert kellő művelése e szomoru években a lehetetlenségek sorába tartozván, a virágok részint kiszáradtak s részint elfajultak, s így szunnyadt e kedvderítő helyen az élet majdnem két egész évig.“ 1842-ben március 28-án a társulat közgyűlése elhatározta, hogy ez évben ismét elkezdí nemes mulatóságait. A társulat sok érdemeket szerzett elnöke Koller Ferenc táblabíró a tagok esedező kérelmeire a lökert élén megmaradott, mi egy szebb jövő felvirulását biztosította.

A lökert 1803-tól 1842-ig egy igen nevezetes eredmény létrehozására, a város németajku kereskedő és iparos polgárainak magyarosítására, lényegesen be-

folyt. Jegyzőkönyvei és évkönyve egész 1842-ig magyar és német nyelven szerkesztettek, tekintettel arra hogy a tagoknak több mint fele a magyar nyelvet kellően nem értette; a lökert társas mulatságai, hol mindig a magyar rész játszotta a főszerepet, lassankint a német elemet is annyira átalakíták, hogy azok mindegyike a magyar nyelvet elsajátította, sőt számosan a magyar nyelvvel a magyar honfiúi érzelem osztályosai lőnek: ennek folytán a társulat 1842-ben elhatározta, hogy jegyzőkönyveit s minden hivatalos iratát ezentúl csakis magyar nyelven irandja, minthogy a tagok a magyar nyelvben annyira jártasak, hogy a német oldalfordítás még commentárképen is felesleges. E végzés némely türelmetlen szellemű német polgárnál visszahatást keltett, mely a lökerti társaság keretén belül és kívül csakhamar élénk surlódásokat szült. 1842-ik év július hó 12-én a magyar és német ifjuság táncvigalom alkalmával civódott a felett vajjon magyar kör- vagy pedig német keringővel kezdődjenek e a vásárnaponkinti táncmulatságok: a magyar ifjak közül nemes Balogh Sándor és nemes Mandics Márk a magyar tánc elsősége mellett küzdve az ellenpárt ellen hevesen kikelt; ez ügyet a bizottmányi gyűlés akkint intézte el, hogy az illetőket Bogor Lajos biztos ur által rendre utasította, de egyszersmind határozatba ment, hogy ezentúl minden táncmulatság magyar táncal kezdődjék, miáltal a lökert magyar jellege kérdésen kívülé lett.

1842-ben szóba hozatott, lehetnek-e az izraeliták társasági tagokká? Hosszabb vitatkozás után azon javaulat lett elfogadva, hogy a diplomatikus izraelita orvosok és minden tisztességes izraelita lakós a tag-

díj lefizetése után akadálytalanul részt vehet a társulat mulatságaiban. A bizottmány határozata jóváhagyás végett a teljes gyűlés elé terjesztették. E tett tüze-
tesebb méltánylást érdemel. Az izraeliták azon időben még nem élvezték az emancipáció előnyeit, nem tekintettek egyenjogu polgároknak és számukra csak némely kereset forrás állott nyitva, miért is sokan a titkos uzsorával foglalkoztak annál is inkább, mert akkor az országban még alig létezett nyilvános pénz intézet, melyhez a megszorultak fordulhattak volna; némely izraelitának e téren való tulkapása sokak előtt az egész fajt gyűlöletessé tette: e körülmények tekintetbe vételével a bajai lökerti társaság fentebbi határozata, mely minden törvényi kényszer nélkül, önmagától felemelkedett ama méltatlan előítélet fölé, mely egyesek hibájáért a vétlen összességet elítélte, a jellemes és becsületes izraelitában az embert tisztelve és azt magához hasonlónak elismerve a társulat egyenjogu és egyenrangu tagjává avatta. Ismét egy bizonyíték arra mily jótékony hatásu a társulási szellem; az ember emberhez közeledvén egymást kölcsönösen tisztelni tanulja: itt omlanak össze lassankint a khinai válaszfalak, melyeket százados előítéletek emeltek. Bajai város polgárai a lökertben az izraelitákat már 1842-ben emancipálták, míg ez eszme az egész ország területén csak 1867-ben érte el az érettség azon fokát, hogy azt az országgyűlés törvényileg szentesitse.

A bajai izraeliták e barátságos felkarolást a város polgárai részéről meg is érdemlették, mert ezek minden tekintetben velök együttéreztek, és ha ma körültekintünk városunk izraelita lakószáma közt, azon örömdetes tényt látjuk, hogy azok kiknek harmadizi

ősei csak rossz németiséggel beszéltek, kiknek szülői már magyarul és németül egyaránt tudtak, azoknak fiai csak magyarul tudnak és a németet jobbra csak könyvekből tanulják: látjuk továbbá azt, hogy míg a régiebbek kastszerűleg elzárkozva a felebaráti szeretetet csak hitsorsosaikra terjesztették ki, addig a közelmúlt és jelen ivadék tagjai az ország egyéb lakósaival versenyezve áldoznak közcélokra. Sajnos igazság, hogy ezt nem lehet minden bajai izraelitáról elmondani, megnevezhetnék olyan dúsgazdagot is, ki ^{né}épen e sorok írója, midőn egy közcél előmozdításában fáradozva támogatását kérendő őt megakarta látogatni egy negyed órai csengetés után sem nyerhetett bebocsáttatást: de hála Istennek ezek Baján kisebbségben vannak s a nagyobb részt méltán illeti a fentebbi kiemelés. Különben az ország lakói, kiknek ősei vörökkel szerzik és százas küzdelmekben vörökkel oltalmazták e szent haza földét s kik ennek folytán itt a polgárjogok törvényszerinti örökösei, méltán megvárhatják az izraelitáktól, kiket noha a teljes polgárjogokra a fenti örökösödési értelemben semmi igénynyel sem bírtak, mégis a humanizmus eszményének hódolva, minden előzetes érdek nélkül a teljes polgárjogokkal, a minökkal csak önmaguk bírtak, megajándékoznak, hogy honfui érzelében és minden hazai és közcél lelkes támogatásban ama nagy adományra utólag érdemesüljenek, mert ellenkező esetben az ország közvéleménye a tett ajándékot érdemetlenekre pazaroltnak fogja tekinteni és a visszahatás bár későn de kétségtelenül jelentkeznek.

A legnagyobb magyar, Gr. Szécsényi István, a Duna szabályozás ügyével megbízott királyi biztos ren-

deletére 1843-ban Bács, Pest, Baranya és Tolna megye küldöttségei október 8-ik napján Baján gyültek egybe, hogy e fontos és hazánk kereskedelmére nézve vitális kérdésről tanácskozzanak; a fényes küldöttségek tiszteletére a lökerti Koller Ferenc elnök indítványára nagy táncvigalmat rendezett, hol az illetők kedélyesen szórakozván Baja város társadalmi műveltségéről igen kedvezőleg nyilatkoztak, igérvén hogy a Duna szabályozás foganatosításában e derék város érdekeire különös figyelemmel leendenek s ennek első bizonyosságául jelenték, hogy az átkelési révet már is a közlekedésre nézve előnyösebb pontra helyezték.

1844-ben azon ellenhatás, melyet egypár német polgár már 1842-ben tanusított szélesebb mérveket öltött.

A lökerti közgyűlésen a legjobb indítványok is ily csekélyes surlódások folytán megbuktak, sőt az elégedetlen németek a magyarokkal karöltve járó nagyobbbrészre nyomást gyakorolni ügyekvének; ennek folytán az 1844-ik évi gyűlésen határozatba ment, hogy ilynemű pressió kikerülésére ezentul minden indítvány titkos szavazással lesz eldöntve. Az egyenetlenség a két fél közt más téren is nyilvánult. Az 1802-ben alakult diszpolgárság német őrnagya egy pár főbb egyénnel karöltve annak egészen német jelleget ügyekezett adni, mi a magyar tagokat sértette s azok külön magyar polgári őrhad felállítását tervezték.

Gondosan átkutattam a régibb hirlapokat és Baja akkori helyzetére egypár megvilágosító adatot találtam. A „Honderü“ 1844 augusztus 24-iki kelettel ezt írja „Tegnap ment itt véghez az itteni magyar polgári őrhad zászlószentelése a terjedelmes vásártéren fel-

állított igen diszes oltár előtt roppant sokaság jelenlétében, helybeli prépost ur (Bartok.) s a szeretve tisztelt keresztanya özv. Latinovits Sándorné sz. Geramb Etelka bárónő ő méltósága által. . . Az ünnepélyt estvigalom zárta be. A nemzeti színű lámpákkal világított kies lövészkertbe alkonyatkor sereglett vendégeket meglepték a táncterem folyosójára alkalmazott világítványok közepén e felirattal „Éljen a magyar nemzet“ egyik felől felséges uralkodónk V. Ferdinand arcképe, másik feléről a lövészet jelképei alkalmas versekkel környezve - benn a teremben pedig a jóltevő keresztanya iránti hála jelképezve. A vigalom magyar néptáncsal nyitattott meg, melyet Orczy F. báró és Paukovits Ida kisasszony ritka báj és tökélylyel éljenek és tapsok közt jártak el.“ Bár mily fényes háttére volt ez ünnepélynek, maga az ok, a magyar polgárőrség és a német közti meghasonlás, igen sajnós dolog; kis engedékenységgel a régi polgárőrök őrnagya részéről, kis méltányossággal a magyar tagok iránt a bajt el lehetett volna kerülni: de a német polgárok tetemes része a magyarokhoz csatlakozott s így ama türelmetlenek mindinkább kisebb kisebbre látták körüket olvadni; erre vonatkozólag a „Honderü“ 1846-ik év január 24-iki számában következő adatot találtam: A magyar polgárkatonák naponkint növekedő száma 90 körül van, köztük több ügyvéd és honoratior, az előbb keletkezett ugy nevezett német granatusoké sokkal kevesebb. A durva irigység oszlik a fejlődő nemzetiség előtt úgy, mint a felkelő nap elől mogorván elvonulnak az éj rémes árnyai; — és mi remélünk!“ E halvány remépy, melyet a „Honderü“ 1846-ik évi bajai levelezője jelez csakhamar örvendetes valóvá lön. A Frankenburg Adolf által kitünően szerkesztett „Élet-

képek“ című lap 1847-ik év 11-ik számában Bajáról február 28-iki kelettel következőket olvasom;“ Január 10-én városunk minden rendű s rangu lakosai által rég óhajtott egyesülése a két külön testületet képezett fegyveres polgárságnak — az előleges munkálatok elfogadása után — életbe lépett; az egyesülési főpontok: meg maradván mindkét osztálynak saját diszöltönye az eddig használt külön címzetek helyett, az egyszerű „Bajai polgárkatonaság címzet; egy törvény és fegyelem, egy pénztár, egy (magyar) parancsszó egy 24 egyénből álló zenekar. — E pontok röviden előadva foglalják magukban az egyesülési eszmének lényegét, mely a köz s magán életre kihatva, az eddig uralkodott egyenetlenség, gyűlölség és szeretetlenség hydráját megfojtván, az egyetértést, kölcsönös baráti vonzalmat szeretetet mindinkább növeli.“ Ezen öröndetes egyesülést fényesen megpecsételte azon ünnepély melyet Baja város birtokosa szentgyörgyi Horváth Antal a barátságosan szövetkezett bajai polgárkatonaság tiszteletére 1847 május 1 én a lökertben rendezett (Életképek 1874 május,) e helyet kiválóan azért választván, mert épen a lökert vasárnaponkinti ünnepélyein simultak el lassankint azon differentiák, melyek Baja város magyar és német ajkú lakói közt fenforogtak.

Ez adatokat egykoru lapokból voltam kénytelen egybe gyűjteni, minthogy a társulat jegyzője Mikossevits Alajos 1845-től 1852-ig jegyzőkönyvet nem vezetett.

Mielőtt az 1848-iki eseményekre térnék, még egy igen öröndetes eseményről kell megemlékeznem. Klebant János lökerti igazgató s fölövő mester, Vojnits Imre és egypár lelkes polgár azon eszmét pendítették meg 1847-ben hogy Baján is kellene takarékpénztárt

alapítani; az e tárgyban kiküldött választmány 1847-ben febr. 24-én az igények testet adott s e napon létesült a pesti és komáromi alapszabályok nyomán a bajai takarékpénztár, mely ma a virágzás igen magas pontján áll évenként milliónál többremenő forgalmat eszközölvén.

1848-ban a harc zaj elnémitá a társas multságok szende muzsáját Terpsichorét; mindenütt a harcias Bellonának fegyvercsattogása hangzott. A lökért a nemzeti gyász folytán 1849-ben szünetelt; ki táncolhatott volna akkor, midőn a nemzetnek sok sok nagy halottja volt, első sorban az ezredéves nemzeti palladium: az alkotmány!

1851-ben a lökért tanácskozmányait már nem tarthatta oly szabadon, mint az előbbi években; az absolutistikus kormány mindenütt politikai üzeimeket szimatolt, és így lökerti gyűlést sem volt szabad tartani, ha nem volt jelen kormánybiztos: ez így tartott egészen a hatvanas évekig midőn az alkotmányos szabadság hajnala újra kezdett derengeni. Kormánybiztosi minőségben előbb Szévícs Döme városi polgármester, utóbb pedig Rác József es. k. tollnok szerepelt.

Egész 1853-ig divatban volt vasárnaponkiint lakomákat is rendezni, melyekben minden társulati tag csekély évi díj lefizetése után részt vehetett; e szokás a társulatnak egészen családias színezetet kölcsönzött: 1853-ban e szokást az emelkedő drágaság, különösen pedig a bor szokotlanul magas ára miatt beszüntették, de gondoskodtak arról, hogy a szórakozási napokon mindég vendéglős legyen künn, ki a tagok e nemű szükségleteit méltányos árak mellett kielégítse. Ugyan ez évben üllötte a lökerti társaság fenállásának ötven

éves jubileumát. A társulat az ünnepély napjául aug. 18-ikát választá, mely nap ő Felségének Ferenc József császár- és királynak születés napja is. A kert és épületei fénytengerben úsztak. A vendégek és társulati tagok 150 teritékű asztalnál vigadtak.

1857-ben a társulat feltételek mellett, a helyben állomásozó dzsidásezred osztályának megengedte, hogy e helyiségben lögyakorlatokat tarthatt.

1858. april 5-én gr. Zichy Ferraris Bódog úr a lökerti helyiséget meglátogatván, kiváló megelégedését ismételten kifejezte és a társulatnak 5 db. aranyat ajándékozott lövési díjakul. Ez évben a város polgármestere Rónay Amadé a társulathoz leiratot menesztett, melyben szigoruan meghagyta, hogy 24 óra alatt, neki jelentést tegyenek a társulat céljáról, szelleméről, engedélyezett voltáról stb. Szegény abszolutismus, mily félenk voltál, míg a nemzet nyakán ültél, az árnyéktól is remegvén donquijoti vitézséggel küzdöttél: na de most már békén nyugszol az idő mély sirjában, és az egész nemzet hő kívánata, hogy számodra sohase legyen feltámadás! — Ugyanez évben városunk érdemdús polgára Dr. Ivánovics P. úr egy igen életrevaló javaslatot tett; omnibus felállítását indítványozta a lökerti és gőzhajói közlekedés könnyítésére: ez irányban kísérlet is történt, de a költséges vállalat nem virulhatott fel. A jelen év elején valaki igen hangosan hirdette, hogy ő ilyet fel fog állítani, de a következés megmutatta, hogy az egész hühé volt; pedig kár, mert ma ilyennemű vállalat csakugyan felvirulhatna, és e tekintetben a kis Szegzárd is már túlszárnnyalt! — Ez időben a német elem ismét felütötte fejét, a mennyiben az alapszabályok átdolgozására kiküldött bizottság német

munkálatot terjesztett be: de a társulat dicséretes önérzettel elrendelte, hogy azonnal magyarra forditassék és eredetiként ne a német, hanem a magyar szöveg tekintessék.

A kertész lak hővítése és a nyári étterem felállítása is ez időszak érdeme.

1860-ban midőn gr. Széchényi Istvánt, a nemzet nagy halottját az egész ország gyászolta, a lökerti társaság is fájdalmát tolmácsolandó a legnagyobb magyarért gyászmisét mondatott. —

A lökerti idény ez évi lefolyását egy sajnos esemény zavarta meg, a mennyiben egy tagot kizárni volt kénytelen. — Ez időszakban a fejedelem kegyelme és a tények szigorú logikája folytán egy új, alkotmányos élet első reménysugarai derengtek fel az abszolutismus sötétségében ülő nemzetre: az országos öröm hullámai e várost is új mozgásba hozták, a lökerti mulatságai is élénkültek, s a társaság új életét fennen hirdetendő nemzeti lobogót készítettett mely vasárnaponként kitűzve a magasból jelzé az új aerát. Ez indítvány Pilaszanovits Károl úr érdeme.

1862-ben tekintve a hatalmaskodó reactio létesítése sajnos állapotokra, a társulat a farsangi időszak alatt táncmulatságot nem rendezett, nehogy netalán politikai tüntetések folytán kellemetlenségek származzanak; de az alkotmányosság hanyatlásával a polgárok sem mutattak nagy kedvet a mulatozásra s így a társulat attól is tarthatott, hogy e vállalata balul fog végződni. Rosz akaratú ármánykodással némelyek e társulat megbuktatását vagy legalább is tetemes megkárosítását célozván, a kert tulajdonjogát elakarták a társulattól perelni: de Klenantz János főlvörmester úr

fáradhatlan buzgalma és Kósa Ádám ügyvéd úr sikeres fáradozása folytán a társulat a pert megnyerte; a közgyűlés a lökért e megmentőinek jelentését nagy örömmel fogadta.

1863-ban a Bajáról Bukarestbe költözött Dr. Fialla, mint a bukeresti céllövő társulat elnöke értesíté a bajai rokontársulatot, hogy az ottani egyesület méltányolván Klenanc János kiváló érdemeit, őt tiszteletbeli tagul választá: a bajai társulat érdemdús elnökének kitüntetése által önmagát is megtisztelve érezvén erről az illető társaságot jegyzőkönyvileg értesíté. Ez évben a társulat parkjának szépségét új diszes vaskapu és rácsozat felállítása által emelé.

1865 és 1866-ban a közönség nagy részvétlenséget tanusított a társulat iránt, mit részint a mostoha évek, részint a közszellem hanyatlása idézhettek elő.

1867-ben a nemzeti élet emelkedésével a lökért is új virulásnak indult. ez év kedélyes és emelkedett hangulatu mulatságait Türr István tábornok, Baja város jeles szülötte, is megtisztelte látogatásával: a lökért, a tábornok urat, városunk méltó büszkeségét, disz tagjává választá és tiszteletére nagy banquettet rendezett.

1868-ban sok kellemetlenséget idézett elő egy tagnak egy tisztos családdal szemben tanusított igazolatlan fellépése.

1869-ben a társulat új lőház építését határozta el. E célra a társulat 4000 forintot vett fel, és a munkálatot Varga János építőmester terve szerint buzgalommal kezdték meg. Az alapkő nagy ünnepélyességgel Klenantz János úr által 1869 július hó 15-én tétetett le. Az építkezés folyama alatt 1500 forint szük-

séglet merült fel, minthogy az új golyófogó és forduló gépezet kiadásait nem vevék fel a költségvetésbe; azonkívül az új bútorok költségét is elő kellett állítani: az előbbi új kölcsön által létesült, nevezetesen főlvőmester Klenantz János úr 785 frtot minden kamat nélkül előlegezett a társulatnak; az utóbbiakat pedig részvények és adakozások útján állították elő. Athanackovits Lázár főlvőmesteri helyettes úr 5 részvényét (25 frt.) a társulatnak ajándékozta: a jó példa meg volt adva és számosan követték. — Az új lőház mely szépségre és célszerűsége párját ritkítja 1871. jun. 29-én lett megnyitva; az ünnepély 3 napig tartott és fényre valamint kedélyességre felülmúlt minden előbb látott lőkerti ünnepélyességet, s az utóbb rendezettek közül napjainkig csak egy multa felül s ez azon szép ünnepély melylyel a társulat az érdemdús főlvőmester 25 évi működésének jubileumát üllötte. Ez ünnepély 1872. szept. 11 és 12-én folyt le. Nincs édesebb jutalom mint a szerzett érdemek elismerésének élvezete; s a társulat csak önmagát becsülte meg midőn elnökét 25 éves érdemdús fáradozásaiért oly fényes elismeréssel jutalmazta.

Szerény megjegyzéseimet a lőkert történetéről ezennel befejezem; fogadja azt szívesen Baja sz. k. városa és a tiszteletre méltó lőkerti társaság: viruljon mindkettő sokáig.

Önök pedig kiknek munkácskámot ajánlám folytassák lőkerti áldásdús működéseket még sokáig: e téren szerzett érdemöket Baja város értelmes lakói mindenkoron hálás emlékezetben fogják tartani!

Baján, 1875. november 1-én.

Dr. Margalits Ede.

Tetemesebb sajtó hibák.

Cimlap hibásan: nyomatott			helyesen: nyomatott.		
9 lap	„	baja	„	bajai	
18 „	„	a Magyarországbán	„	Magyarországbán	
18 „	„	Martinovics féle	„	a Martin stb.	
20 és 21 lap	„	Császár Ferenc	„	Császár Ferdinand	
21 lap	„	következő	„	kövezet	
27 „	„	gyümölcsetelen	„	gyümölcstelen	
28 „	„	össze	„	össze	
29 „	„	történeben	„	történetében	
29 „	„	Ferdinand	„	Ferdinandnak	
29 „	„	munkaer	„	munkaerő	
31 „	„	ünnepélyes	„	az ünnepélyes	

OSZ

OSZ